

Wie ontbreekt er op de foto?

ER ZIT EEN ijskoningin van zes jaar oud in een grote bruine leunstoel. Dat is de eerste foto. Het is februari, carnaval, het bal begint zo, maar de moeder van de koningin heeft een uitkering en ze heeft geen geld voor een kostuum. Het meisje draagt een oud laken dat door haar moeder tot een pakje is genaaid. Er zitten een paar verfvlekken op die voor sterren moesten doorgaan, maar die zijn uitgelopen. Een jaar later zal ze het pakje nog eens voor het carnavalsfeest kunnen gebruiken. Ze houdt een toverstaf vast; daar was wel net genoeg geld voor, of misschien is hij geleend. Haar moeder heeft haar gezicht blauw geschminkt. De kleine koningin glimlacht lichtjes. Twintig jaar later zal ze zeggen dat het een van de laatste foto's is waarop ze slank is, niet veel later komt ze in een jaar tijd twintig kilo aan. Van achttien naar achtendertig kilo; die getallen weet ze nog goed, want dat kwam door de stress.

Maar voorlopig zit ze nu in de leunstoel en wacht ze op het bal.

De tweede foto: een meisje en een jongen staan in een box, ze houden zich goed vast aan de witte spijlen. Het is een belangrijk moment, de kinderen hebben net leren staan. 'Jullie ontwikkelen je fantastisch', heeft hun moeder onder de foto genoteerd en ze zette erbij dat de jongen niet lang nadat de foto is genomen, geleerd heeft 'papa' te zeggen.

Wat een nutteloos woord.

De box heeft een telraam in de spijlen, alsof iemand peuters van een jaar al enthousiast wilde maken voor wiskunde. Als dat het geval was, is er niets van terechtgekomen; de tweeling van de foto

zal zich met heel iets anders gaan bezighouden. De ene zal werk vinden bij de media, de ander zal bij het toneel gaan. Het meisje zal eerder dan haar broer een vaste baan vinden en een woning kopen. De jongen zal het steeds uitstellen en bij de dag leven, want zoals hij zal zeggen: als je ouder wordt, krimpt je wereld onnodig. ‘Leg je er nu maar bij neer, Maaïke’, zal hij zijn zus steeds vertellen.

Maar nu zeggen ze nog niets. Zelfs geen ‘papa’.

Op de derde foto is een ander meisje net van een bankje opgestaan. Krullen, een verbaasd gezicht, een blauw shirt met een beer. Ze kijkt in de lens en zuigt op twee vingers; die gewoonte zal ze lang houden. Ze gaat zo in de tuin spelen. Misschien komen de buurkinderen bij haar op het bankje zitten. Zo niet, dan vermaakt ze zich wel alleen, daar is ze al aan gewend. Ze heeft immers geen broers of zussen. Haar moeder (vermoedelijk heeft zij de foto gemaakt) zou best nog een kind willen, maar dat zal haar nooit lukken. Dat weten moeder en dochter nog niet.

Voorlopig wijst er ook niets op dat het meisje in het shirtje met de beer in haar vrije tijd zal gaan zingen en, als ze nerveus is, gaan roken. Ze is twee, ze is net opgestaan van het rode bankje voor haar huis in Rotterdam.

Op de vierde foto zit een jongen bij zijn oma op schoot en aait een hond met de naam Bowie. ‘Wat vliegt de tijd’, zal de moeder van de jongen zeggen wanneer ze dit tafereel twintig jaar later terugziet.

Op de vijfde zien we een balletles: een meisje in een tutu probeert een pirouette te maken. Is het gelukt? Dat kan ze zich nu niet meer herinneren.

De kinderen op de foto’s kennen elkaar nog niet.

Er zijn meer foto’s, ik heb ze naast elkaar gelegd. Ze zijn twintig, misschien vijftwintig jaar oud. Allemaal uit een ander jaar, uit een andere stad, met een ander fototoestel gemaakt, bij ander licht, sommige ’s winters, andere in het voorjaar. De kinderen die erop staan, zijn een paar maanden tot een paar jaar oud. Er zijn niet veel gelijkenissen. Misschien dat ze allemaal in Nederland wonen. Mis-

schien de kleur ogen, bij de meesten zijn ze bruin.

Het is moeilijk te raden waarom ik deze foto's naast elkaar voor me heb gelegd. Er is geen duidelijke lijn te zien die van het meisje met de toverstaf, via het rode bankje en de tule van het balletpakje naar de hond Bowie en de spijlen van de box leidt. Tientallen kleine elementen, ze hebben niets gemeen.

Misschien één ding, hoewel het toeval lijkt: op geen enkele foto staat een vader.

II

Het is goed een droom te hebben

DAAR BEGINT HET mee.

De eerste, tweede, tiende krijgt in Utrecht, Rotterdam, Breda en Amersfoort vorm. Uitgelokt door het zien van een kinderwagen op straat, een familiealbum, een scène in een serie, een alledaags gesprek. Misschien is de droom al zo vroeg verschenen dat het lijkt alsof hij er altijd al was.

Hoe ziet de droom eruit? Soms heeft hij blauwe ogen, licht haar, de glimlach van een kerstengel, een fijne huid, roze wangetjes. Misschien krullen of sproeten. Hij begint klein, smeulend als een vlammetje, daarna wordt hij groter, serieuzer. Misschien verdwijnt hij een tijdje, maar meestal komt hij even later, na een maand, na een jaar weer terug, zwelt aan, groeit, wordt zo groot dat hij niet meer te negeren is.

Wat doet de droom? Trippel, trippel, 's ochtends. *Zzzzzz*, 's avonds. Soms kruipt hij behendig over de vloer, soms ligt hij zoet in zijn ledikantje. De droom wil dicht bij je blijven, je in de ogen kijken, tegen je aankruipen.

Tijdens het wandelen kun je liedjes voor hem zingen, over Berend Botje die uit varen ging, 'hij is niet hier, hij is niet daar, hij is naar Amerika', of over twee beren die broodjes smeerden en o, dat was een wonder.

Een droom heeft geen minpunten. Hij vraagt niet alle aandacht van je partner, hij heeft geen invloed op je hormoonspiegel, hij zorgt er niet voor dat je aankomt. Hij neemt je slechte gewoontes niet over, je hoeft je dus niet te beheersen. Hij maakt je lievelings-

bloes niet vuil en huilt niet in de speelgoedwinkel. Hij is nooit ziek, hij neemt niet te veel tijd in beslag, hij kost niet veel geld. Je hoeft hem niet op te voeden.

Het is echt goed om een droom te hebben.

Daarom zoek je een oplossing als er iets tussen jou en je droom in staat. Iemand die je helpt, je ontvangt, naar je luistert, je aankijkt, zich ervan verzekert dat jullie elkaar goed hebben begrepen. Die nog een keer voor de zekerheid zal vragen: ‘Wat heb je voor droom?’

Amanda's huid wordt elke maand donkerder

‘Ik wil graag een kind’, zei de verzorgde, blonde Sonja toen ze het kamertje van dokter Jan Karbaat was binnengekomen en aan het bureau was gaan zitten. Ze kon zich dat kamertje nog goed herinneren: klein, netjes, met smaak ingericht en achter de stoel van de arts stond een kast met boeken waarvan sommige eruitzagen alsof ze net waren uitgegeven, te weten in 1986. Toen had ze die zin uitgesproken. Op het bureau stonden een telefoon, een pot met orchideeën en foto's van kinderen.

Maar die zin luidde anders: ‘Wij willen graag een kind.’ Dat had de vrouw waarschijnlijk gezegd, want ze was met haar man Beri gekomen. Ze hadden elkaar drie jaar eerder leren kennen; hij was familie van de buren bij wie ze vaak over de vloer kwam. In het kort: ze had naar hem geglimlacht en hij had die lach beantwoord. Wat een knappe man, dacht ze, waarna hij haar uitnodigde om een stukje te gaan varen, en zo was het begonnen.

Op de trouwfoto – wit. Sonja staat in een witte jurk voor een witte auto, ze heeft een diadeem op haar hoofd en een parasol in haar hand, die is ook wit. Beri staat naast haar, in pak. Vóór hen houden twee kleine meisjes ieder een wit parasolletje vast. Misschien zullen hun dochttertjes op hen lijken.

Zo ver dachten ze niet vooruit. Er is nog steeds geen tweede streepje op de zwangerschapstest verschenen.

Daarom waren ze hiernaartoe gekomen, daarom zaten ze aan

dit bureau. Beri heeft zich laten onderzoeken, waarop hij te horen kreeg dat hij weinig zaadcellen had en dat er niets aan te doen was.

‘Zullen we adopteren?’ vroegen ze zich af, maar de huisarts kwam met een ander idee: bevruchting met donorsperma.

Daar hadden ze niet eerder van gehoord. Adopteren is toch niet hetzelfde als baren. Misschien was het de moeite waard. Op één voorwaarde, daar was Beri heel duidelijk in: de donor moest anoniem zijn.

‘Waar moeten we naartoe?’

‘Naar Barendrecht,’ adviseerde de arts, ‘naar de beste kliniek van Nederland.’

Ze gingen erheen. Ze liepen de oprit op, achter het zwarte hek liepen op het erf kippen te kakelen. De kliniek zag eruit als een huis en vanaf het dak werden toekomstige vaders, moeders en donoren gadegeslagen door een grote plastic ooievaar.

Op de gang zagen ze nog een stuk of tien andere stellen. We zijn niet de enigen, dacht Sonja blij, hoewel ze het vreemd vond dat iedereen zo stil was. Alsof de stellen in de wachtkamer hun geheim niet aan de anderen wilden verklappen. Terwijl ze allemaal hetzelfde geheim hadden.

Even later legden ze hun handen op het stijlvolle, bruine bureau waarachter Jan Karbaat zat.

‘Dokter,’ zei Beri, ‘we willen een donor die als twee druppels water op mij lijkt, zodat niemand erachter komt. We willen de kinderen niets vertellen. We houden het voor onszelf.’

De arts herinnerden ze zich als een vriendelijk, beleefd iemand, vol begrip voor de situatie. Er waren niet veel formaliteiten: er werd gevraagd naar rodehond, vaccinaties, leeftijd; de vrouw mocht niet ouder zijn dan achtendertig. ‘Voor haar zijn vruchtbaarheidsonderzoeken niet nodig als er onvruchtbaarheid bij de man is vastgesteld’, zei de arts. Dat zouden maar onnodige kosten zijn.

In de brochure konden Sonja en Beri lezen dat artsen de donor, zijn bloed en sperma goed onderzochten en hem vroegen: ‘Waarom hebt u zich bij ons gemeld?’ Ze verzekerden zich ervan dat er in zijn

familie tot drie generaties terug geen erfelijke ziekten voorkwamen. Ten slotte maakten ze een profiel op van de donor met lichamelijke en psychische kenmerken. Zo ontstond het donorpaspoort.

De arts overhandigde het paspoort aan het stel. Hij zei dat hij iemand had uitgekozen die eruitzag als Beri en dat de gemiddelde patiënte in zijn kliniek binnen een paar maanden zwanger werd.

Wat een geweldige man, dacht Sonja en ze klemde het document goed vast.

DOCUMENT – HET DONORPASPOORT¹

Donornummer: 903

Lengte: 1.75 m

Gewicht: 72 kg

Geboortjaar: 1956 (30)

Ras: Kaukasisch

Haar: zwart, golvend

Ogen: donkerbruin

Opleiding: universitair

Beroep: afdelingshoofd op een bank

Hobby's: schaken, fietsen, Stratego

Familieanamnese: ouders en kinderen gezond.

De donor is getrouwd en heeft twee kinderen. Hij schat zijn intelligentie in op zeer goed. Tijdens zijn jeugd in Limburg was hij een goede leerling.

Extra informatie:

'Ik ben een sportief mens.'

'Ik hou van gezelligheid met vrienden.'

'Ik kan niet tegen onrecht.'

'Ik hou niet van zaken die de natuur beschadigen.'

Sonja kwam vaak bij de kliniek. Er ging een half jaar voorbij, een jaar. Er waren maanden waarin ze zes keer langskwam. 'Als je iets

1. De bronvermeldingen van alle documenten, videomateriaal en citaten staan achter in het boek.

heel erg graag wilt, is het makkelijker vol te houden', vertelde ze later. Na anderhalf jaar werd ze zwanger. Er gingen negen maanden voorbij.

Een meisje, Amanda.

'Bedankt, maar nooit weer', zei de vrouw, moe na de keizersnede.

De vader van Beri, de nieuwbakken opa, kwam op kraambezoek. Hij wist niet dat zijn zoon onvruchtbaar was. Hij keek naar het kind. 'Je ziet meteen dat het er eentje van ons is', zei hij blij. Een zucht van verlichting.

Verlichting, ja. Tenminste voor een paar jaar, en tenminste in het geval van Sonja.

Een andere vrouw kreeg na een tweede bezoek aan de kliniek een dochtertje met bruine ogen en donker haar dat niet op haar oudere zus leek. De huid van het kindje was donkerder. Na de bevalling zag de vrouw een pigmentvlekje op de onderrug van het meisje. Dat herkende ze, ze had ze tientallen keren op haar werk gezien; in een land als Nederland hebben veel kinderen zo'n archipelvlek. De huid van het meisje werd elke maand donkerder. Haar zus was blond en had een lichte huid, terwijl ze van dezelfde donor hadden moeten zijn.

Hier klopt iets niet, flitste er door haar hoofd. Maar die gedachte verdween snel weer, ergens weggestopt in haar achterhoofd, alsof ze nooit bestaan had, want waarom zou ze de belofte ondermijnen die ze van de arts had gekregen?

Artsen weten wel wat ze doen, dacht de vrouw. Ze vertrouwde hen, ze was zelf verpleegkundige.

Sonja zou niet van het meisje met de vlek horen. Ze sprak niemand in Barendrecht, ondanks het feit dat ze er regelmatig kwam: ze wilde een tweede kind.

Oké, ze had gezegd dat ze geen tweede wilde.

Maar Beri had een eigen discotheek, hij verdiende zo veel dat Sonja niet hoefde te werken. Amanda was drie, ze zou straks naar school gaan. 'Ik dacht dat het triest zou zijn, zo alleen thuis', zou ze zeggen.

In de kliniek vroeg ze om dezelfde anonieme donor als voor Amanda. Ze wist nog niet dat ze maar liefst vier jaar op de tweede zwangerschap zou moeten wachten en duizenden guldens zou uitgeven aan behandelingen.

Ze wist niet dat er een jongetje geboren zou worden dat ze Boy zou noemen.

Ze wist nog niet dat zijn zus Amanda eerder in de puberteit zou komen dan haar leeftijdsgenootjes, en dat haar huid opeens donkerder zou beginnen te worden.

Dat de tandarts tegen het meisje zou zeggen: ‘Je hebt een afwijkende beet.’ ‘Wat wil dat zeggen, afwijkend?’ ‘Een Afrikaanse, Europeanen hebben die niet.’

‘Waarom lijk ik niet op mijn vader?’ zou ze op een dag aan Sonja vragen. Kennissen zouden zich afvragen of de vrouw geen minnaar had gehad.

Dat alles wist Sonja nog niet toen ze voor de zoveelste keer de kliniek met de ooievaar op het dak binnenging.

Op een dag zou ze het haar man nog eens vragen, voor de zekerheid.

‘We vertellen het ze niet?’

‘We vertellen het niet’, antwoordde Beri. ‘Het zijn mijn kinderen, punt.’

En hij zou nog iets zeggen, hoewel het twintig jaar later lastig is om zich de exacte woorden te herinneren: ‘Laten we afspreken dat we nooit in die kliniek zijn geweest.’

Een bommoeder bevalt van Henrik

“Kijk, als we je nou een hoed geven en je zo’n pakje aantrekt, dan kun je in een gondola vijftig piek per rondvaart verdienen.” Dat zeiden vrienden tegen me toen we een weekendje in Venetië waren. Grapje.

In Israël dachten de mensen dat ik daarvandaan kwam. En in Driebergen, waar ik woonde, vroegen ze van kleins af aan waar ik vandaan kwam: uit Italië, Turkije of Marokko?

“Want je ziet er niet Nederlands uit.”

Racistische opmerkingen? Nooit, in Nederland gebeurt dat nu maar zelden, in elke klas zitten kinderen met verschillende huidskleuren, dat is normaal. Nou oké, mensen worden een beetje op hun accent gecategoriseerd. Ik werkte vroeger in een winkel; er kwam een getinte man naar me toe en vroeg: “Marokkaan, Marokkaan?” alsof hij vrienden zocht. Al na de eerste zin hoorde hij dat ik een ander accent had en liep weg.

Ik vond het nooit erg dat ze me aanspraken. Ik heb zelfs geleerd hoe ik Marokkaanse *slang* en de manier van praten moet nadoen. Voor de lol, vrienden vonden het grappig.

Dat ik geen vader had, lag lastiger. De eerste jaren merkte ik het niet echt. Toen de kinderen later op school vroegen waar mijn vader was, gaf ik een ontwijkend antwoord. Als iemand het nog een keer vroeg, legde ik uit: “Een vader en een moeder is voor jou de normale situatie, en voor mij is het ontbreken van een vader de normale situatie.”

Als ik bij klasgenoten thuis hun vaders leerde kennen, vroeg ik me af wat die meneer nou precies in hun gezin deed. Wat zijn rol was, waar hij voor nodig was. Ik wist dat dat een “papa” was, maar ik begreep niet helemaal wat dat inhield. Mijn moeder besloot dat het woord van geen enkele betekenis zou zijn in mijn leven.’

Henriks moeder was een jonge weduwe die tegen de veertig liep toen ze besloot bommoeder te worden.

Het verschijnsel ‘bom’ was in 1977 bedacht door feministe Cécile Jansen, voordat de seksuele revolutie in Nederland helemaal was bekoeld. Jansen plaatste de volgende oproep in *Het Parool*: ‘Ik zoek vrouwen die net als ik vanuit een bewuste keuze ongehuwd zwanger zijn of dit overwegen’, en stelde voor ‘elkaar te steunen, ervaringen uit te wisselen’. In de Nederlandse media barstte het debat los over het recht van de vrouw op alleenstaand moederschap. Jansen kreeg brieven van andere moeders. Op de eerste bijeenkomst besloot de groep vrouwen dat ze een naam nodig hadden. Ze keken naar de oprichtingsbrief en de daarin gebruikte bewoordingen.

De B van bewust.

De O van ongehuwd.

De M van moeder.

Die drie letters vormden het woord 'bom'. De afkorting werd in de jaren tachtig opgepikt door de Nederlandse kranten. Een ervan schreef dat we er pas achter zouden komen wat voor invloed een dergelijke beslissing op een mensenleven heeft wanneer de eerste kinderen van bommoeders volwassen zouden zijn. De naam werd ook gebruikt door vruchtbaarheidsklinieken, hoewel veel klinieken bomvrouwen weigerden te helpen. Officieus ging het om ethische en morele dilemma's ten aanzien van de toekomst van zulke kinderen. Officieel hadden de artsen een formele reden. Ze legden uit dat bevruchting met donorzaad eigenlijk de behandeling van de onvruchtbaarheid van de man is. Als er dus een vrouw bij hen op consult kwam die geen vruchtbaarheidsproblemen had, kon ze niet als patiënte beschouwd worden. Ze was gezond en kreeg te horen: 'We kunnen u niet helpen.'

Maar de deur bleef niet overal gesloten.

Gynaecologen in veel verschillende steden raadden de kliniek in Barendrecht aan, die vrouwen in dit soort nood met open armen ontving. Sommigen van hen reisden heel Nederland door voor een afspraak met dokter Karbaat. In de brochure benadrukte de kliniek dat alle vrouwen gelijk behandeld werden: getrouwd en ongehuwd, homo en hetero, met partner of zonder.

Henriks moeder ging naar de kliniek en kwam via dezelfde deur binnen als Sonja, de moeder van Amanda en Boy. Ze sprak dezelfde aardige dokter. Een jaar later werd de naam Henrik in de geboortekarte vermeld en in de volgende rubriek: vader onbekend.

De vrouw probeerde het nog een keer, ze zou wel een meisje willen. Ze kwam terug en werd weer zwanger. Misschien kwam ze op de gang wel langs een andere vrouw, die elke maand de rekening van de kliniek bewaarde waarop met een pen het bedrag van 70 gulden was gezet. Op de laatste rekening, die van 17 oktober, stond nog iets: 'Joepie!' in koeienletters.

Ze liep de kliniek uit, misschien glimlachte ze. Ze liep de straat

op. Voorlopig was er nog niets wat haar zorgen baarde, nog niets wat ontplofte.

Maar de bom tikte al.

Waarom laat papa zijn hand niet aanraken?

Bam!

Zo sloeg de huisdeur dicht van de man die een paar maanden later de vader van Maaïke en Matthijs niet meer zou zijn. Het was september, maar het was al fris. De kinderen waren zes, net zaten ze nog binnen en nu stonden ze voor het huis waar de auto van hun moeder net kwam aanrijden. ‘Papa heeft ons eruit gegooïd. Hij zei dat hij ons niet meer wilde zien’, zeiden ze tegen hun moeder.

Een half jaar later vroeg Maaïke haar moeder in de auto: ‘Maar mama, papa heeft toch wel met je gevreeën om ons te krijgen, en dus moeite gedaan om ons te verwekken? Waarom wil hij ons dan nu niet meer zien?’

‘Nou ja, het is niet helemaal zo gegaan’, zei ze. Eenmaal thuis vertelde ze zittend op bed dat hij hun vader niet was. En ze legde uit: ‘Om zwanger te worden ben ik naar een bank gegaan waar ze veel zaad hadden. Ze hebben me een beetje gegeven zodat er kinderen uit konden ontstaan. Die kinderen zijn jullie.’

Maaïke luisterde aandachtig, hoewel ze nog steeds een beetje snikte. Matthijs moest hard lachen, want hij zag een pinautomaat voor zich met zaad. Zou hij weleens lekken?

‘Begrijpen jullie wat ik tegen jullie zeg?’ vroeg mama.

Ze begrepen het. Want alles viel nu opeens op zijn plek.

Dat toen Maaïke zijn grote, behaarde handen wilde aanraken, hij die wegtrok. Dat hij nooit met hen speelde. Dat hij hen verliet toen ze een jaar oud waren, en dat ze al een tijdje als ze naar hem onderweg waren voor het weekend verdrietig waren. Als ze zijn huis binnenkwamen, deed hij snel de deur dicht zodat ze niet zouden gaan huilen zolang hun moeder er nog was. Steeds maar die vragen van Maaïke aan haar moeder: ‘Ben ik echt een kind van jou?’ Alsof ze iets voelde.